

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

4. The Collection of the Numerical Discourses -
Subcommentaries (4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

11. Subcommentary on the Book of the Elevens
(11. Ekādasakanipāṭa-tīkā)

2. The Chapter on Recollection (2. Anussativaggo)

PaliVerse

4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries

11. Subcommentary on the Book of the Elevens

2. Anussativaggo

1-4. Paṭhamamahānāmasuttādivaṇṇanā

11-14. Dutiyassa paṭhamādīni uttānatthāni. Tatiye kabaḷīkārāhārābhakkhānanti kabaḷīkārāhārūpajīvīnaṃ. Ko pana devānaṃ āhāro, kā āhāraṇelāti? Sabbesampi kāmāvacaradevānaṃ sudhā āhāro. Sā heṭṭhimehi heṭṭhimehi uparimānaṃ uparimānaṃ paṇītataṃ hoti, taṃ yathāsakaṃ divasavaseneva divase divase bhuñjanti. Keci pana “biḷārapadappamāṇaṃ sudhāhāraṃ bhuñjanti, so jivhāya ṭhapitamatto yāva kesaggaṇakhaggā kāyaṃ pharati, tesameva divasavasena satta divase yāpanasamattho hoti”ti vadanti. Asamayavimuttiyā vimuttoti maggavimokkhena vimutto. Aṭṭhannañhi samāpattīnaṃ samāpajjanassa samayopi atthi tassa asamayopi, maggavimokkhena pana vimuccanassa samayo vā asamayo vā natthi. Yassa saddhā balavatī, vipassanā ca āraddhā, tassa gacchantassa tiṭṭhantassa nisīdantassa nipajjantassa khādantassa bhuñjantassa ca maggaphalappaṭivedho nāma na hotīti na vattabbaṃ. Iti maggavimokkhena vimuccantassa samayo vā asamayo vā natthīti maggavimokkho asamayavimutti nāma. Catutthe natthi vattabbaṃ.

Paṭhamamahānāmasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mettāsuttavaṇṇanā

15. Pañcame sesajanāti mettāya cetovimuttiyā alābhino. Samparivattamānāti dakkhiṇeneva passena asayitvā sabbaso parivattamānā. Kācchamānāti ghurughurupassāsavasena vissaraṃ karontā. Sukhaṃ supatīti ettha duvidhā supanā sayane piṭṭhippasāraṇalakkhaṇā kiriyāmayacittehi avokiṇṇabhavaṅgappavattilakkhaṇā ca. Tatthāyaṃ ubhayatthāpi sukhaveva supati. Yasmā saṇikaṃ nipajjitvā aṅgapaccaṅgāni samodhāya pāsādikena ākārena sayati, niddokkamanepi jhānaṃ samāpanno viya hoti. Tenāha “evaṃ asupitvā”tiādi.

Niddākāle sukhaṃ alabhitvā dukkhena suttattā eva paṭibujjhanakāle sarīrakhedena nitthunanaṃ vijambhanaṃ ito cito ca viparivattanañca hotīti āha “nitthunantā vijambhantā samparivattantā dukkhaṃ paṭibujjhantī”ti. Ayaṃ pana sukhena suttattā sarīrakhedābhāvato nitthunanādivirahitova paṭibujjhati. Tena vuttaṃ “evaṃ appaṭibujjhitvā”tiādi. Sukhappaṭibodho ca sarīravikārābhāvenāti āha “sukhaṃ nibbikāra”nti.

Bhaddakameva supinaṃ passatīti idaṃ anubhūtapubbavasena devatūpasamhāravasena cassa bhaddakameva supinaṃ hoti, na pāpakanti katvā vuttaṃ. Tenāha “cetiyaṃ vandanto viyā”tiādi. Dhātukkhobhahetukampi cassa bahulaṃ bhaddakameva siyā yebhuyyena cittajarūpānugūṇatāya utuāhārajarūpānaṃ.

Ure āmukkamuttāhāro viyāti gīvāya bandhitvā ure lambitamuttāhāro viyāti kehici taṃ ekāvalivasena vuttaṃ siyā, anekaratanāvalisamūhabhūto pana muttāhāro aṃsappadesato paṭṭhāya yāva kaṭippadesassa heṭṭhābhāgā palambanto ure āmukkoyeva nāma hoti.

Visākhaththero viyāti so kira pāṭaliputte kuṭumbiyo ahosi. So tattheva vasamāno assosi “tambapaṇṇidīpo kira cetiyamālālaṅkato kāsāvapajjoto, icchiticchitaṭṭhāneyevettha sakkā nisīdituṃ vā nipajjitū vā, utusappāyaṃ senāsanasappāyaṃ puggalasappāyaṃ dhammassavanasappāyanti sabbamettha sulabha”nti. So attano bhogakkhandhaṃ puttadārassa niyyātetvā dussante baddhena ekakahāpaṇeneva gharā nikkhamitvā samuddatīre nāvaṃ udikkhamāno ekaṃ māsāṃ vasi. So vohārakusalatāya imasmiṃ ṭhāne bhaṇḍaṃ kiṇitvā asukasmiṃ vikkiṇanto dhammikāya vaṇijjāya tenevantaramāsena sahaṃsaṃ abhisamhari. Iti anupubbena mahāvihāraṃ gantvā pabbajjaṃ yācati. So pabbājanatthāya sīmaṃ nīto taṃ sahasatthavikaṃ ovaṭṭikantarena bhūmiyaṃ pātesi. “Kimeta”nti ca vutte “kahāpaṇasahaṃsaṃ, bhante”ti vatvā, “upāsaka, pabbajitakālato paṭṭhāya na sakkā vicāretuṃ, idāneva naṃ vicārehī”ti vutte “visākhassa pabbajjaṭṭhānaṃ āgatā mā rittahatthā gamiṃsū”ti muñcitvā sīmāmālake vikkiritvā pabbajitvā upasampanno. So pañcavasso hutvā dvemātikā paguṇā katvā attano sappāyaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā ekekasmiṃ vihāre cattāro cattāro māse samapavattavāsaṃ vasamāno cari. Evaṃ caramāno -

“Vanantare ṭhito thero, visākho gajjamānako;
Attano guṇamesanto, imamatthaṃ abhāsatha.

“Yāvatā upasampanno, yāvatā idha māgato;
Etthantare khalitaṃ natthi, aho lābho te mārisā”ti.

So cittalapabbatavihāraṃ gacchanto dvedhāpathaṃ patvā “ayaṃ nu kho maggo, udāhu aya”nti cintayanto aṭṭhāsi. Athassa pabbate adhivatthā devatā hatthaṃ pasāretvā “eso maggo”ti dasseti. So cittalapabbatavihāraṃ gantvā tattha cattāro māse vasitvā “paccūse gamissāmī”ti cintetvā nipajji. Caṅkamasīse maṇilarukkhe adhivatthā devatā sopānaphalake nisīditvā parodi. Thero “ko eso”ti āha. Ahaṃ, bhante, maṇilīyāti. Kissa rodasīti? Tumhākaṃ gamanaṃ paṭiccāti. Mayi idha vasante tumhākaṃ ko guṇoti? Tumhesu, bhante, idha vasantesu amanussā aññaṃaññaṃ mettaṃ paṭilabhanti, te dāni tumhesu gatesu kalahaṃ karissanti, duṭṭhullampi kathayissantīti. Thero “sace mayi idha vasante tumhākaṃ phāsuvihāro hoti, sundara”nti vatvā aññepi cattāro māse tattheva vasitvā puna tattheva gamanacittaṃ uppādesi. Devatāpi puna tattheva parodi. Eteneva upāyena thero tattheva vasitvā tattheva parinibbāyīti. Evaṃ dhamattāvihārī bhikkhu amanussānaṃ piyo hoti.

Balavapiyacittatāyāti iminā balavapiyacittatāmattenapi satthaṃ na kamati, pageva mettāya cetovimuttiyāti dasseti. Khippameva cittaṃ samādhiyati, kenaci paripanthena parihīnajjhānassa byāpādassa dūrasamussāritabhāvato khippameva samādhiyati, “āsavānaṃ khayāyā”ti keci. Sesāṃ suviññeyyameva. Ettha ca kiñcāpi ito aññakammaṭṭhānavasena adhigatajjhānānampi sukhasupanādayo ānisaṃsā labbhanti. Yathāha -

“Sukhaṃ supanti munayo, ajjhattaṃ susamāhitā;

Suppabuddhaṃ pabujjhanti, sadā gotamasāvaka’’ti. Ca ādi -

Tathāpime ānisaṃsā brahmavihāralābhino anavasesā labbhanti byāpādādīnaṃ ujuvipaccanīkabhāvato brahmavihārānaṃ. Tenevāha ‘’nissaraṇaṃ hetuṃ, āvuso, byāpādassa, yadidaṃ mettācetovimuttī’’tiādi. Byāpādādivasena ca sattānaṃ dukkhasupanādayoti tappaṭipakkhabhūtesu brahmavihāresu siddhesu sukkhasupanādayo hatthagatā eva hontīti.

Mettāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe beluvagāmaketi vesāliyā dakkhiṇapasse avidūre beluvagāmakō nāma atthi, taṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. Sārappattakulagaṇanāyāti mahāsāramahappattakulagaṇanāya. Dasame tḥāneti aññe aññeti dasagaṇanaṭṭhāne. Aṭṭhakanagare jāto bhavoti aṭṭhakanāgaro. Kukkuṭārāmoti pāṭaliputte kukkuṭārāmo, na kosambiyaṃ.

Pakatatthappaṭiniddeso ta-saddoti tassa ‘’bhagavatā’’tiādīhi padehi samānādhikaraṇabhāvena vuttassa yena abhisambuddhabhāvena bhagavā pakato adhigato supākaṭo ca, taṃ abhisambuddhabhāvaṃ saddhiṃ āgamaṇīyapaṭipadāya atthabhāveneva dassento ‘’yo so...pe... abhisambuddho’’ti āha. Satipi ñāṇadassanasaddānaṃ idha paññāvevacanabhāve tena tena visesena nesam visayavisesa pavattidassanattaṃ asādhāraṇaññānavisesavasena, vijjāttayavasena, vijjābhiññānāvaraṇavasena, sabbaññutaññānamasacakkhuvasena paṭivedhadesanāññāvasena ca tadatthaṃ yojetvā dassento ‘’tesaṃ tesa’’ntiādimāha. Tattha āsayānusayaṃ jānatā āsayānusayaññāna, sabbaññeyyadhammaṃ passatā sabbaññūtānāvaraṇaññānehi. Pubbenivāsādīhīti pubbenivāsāsavakkhayaññānehi. Paṭivedhapaññāyāti ariyamaggapaññāya. Desanāpaññāya passatāti desetabbadhammānaṃ desetabbappakāraṃ bodhaneyyapuggalānañca āsayānusayacaritādhimuttiādibhedam dhammaṃ desanāpaññāya yāthāvato passatā. Arīnanti kilesārīnaṃ, pañcavidhamārānaṃ vā sāsanaṃ vā paccatthikānaṃ aññatitthiyānaṃ. Tesaṃ pana hananaṃ pāṭihāriyehi abhibhavanaṃ appaṭibhānatākaraṇaṃ ajjuhekkhaṇaṃca. Kesivinayasuttañcettha nidassanaṃ. Tathā tḥānāṭṭhānādīni jānatā. Yathākammūpage satte passatā. Savāsanānamāsavānaṃ khīṇattā arahatā. Abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhato sammāsambuddhena.

Atha vā tīsu kālesu appaṭihataññānatāya jānatā. Kāyakammādivasena tiṇṇampi kammānaṃ ñāṇānuparivattito nisammakāritāya passatā. Davādīnampi abhāvasādhikāya pahānasampadāya arahatā. Chandādīnaṃ ahānihetubhūtāya akkhayapaṭibhānasādhikāya sabbaññūtāya sammāsambuddhenāti evaṃ dasabalaatṭhārāsāveṇīkabuddhadhammavasenaṃ yojanā kātābbā.

Abhisāṅkhatanti attano paccayehi abhisammukhabhāvena samecca sambhuyya kataṃ. Svāssa katabhāvo uppādanena veditabbo, na uppannassa paṭisaṅkharāṇenāti āha ‘’uppādita’’nti. Te cassa paccayā cetanāpadhānāti dassetuṃ pāṭiyaṃ ‘’abhisāṅkataṃ abhisāñcetayita’’nti vuttanti ‘’cetayitaṃ kappayita’’nti atthamāha. Abhisāṅkataṃ abhisāñcetayitanti ca jhānassa pātubhāvadassanamukhena viddhamasānabhāvaṃ ulliṇgeti. Yañhi ahutvā sambhavati, taṃ hutvā paṭiveti. Tenāha pāṭiyaṃ ‘’yaṃ kho panā’’tiādi. Samathavipassanādhimme tḥitoti ettha

samathadhamme ðhitattā samāhito vipassanaṃ paṭṭhapetvā aniccānupassanādihi niccasaññādayo pajahanto anukkamena taṃ anulomaññaṃ pāpetā hutvā vipassannādhhamme ðhito. Samathavipassanāsaṅkhātesu dhammesu rañjanaṭṭhena rāgo. Nandanaṭṭhena nandī. Tattha sukhumā apekkhā vuttā. Yā nikantīti vuccati.

Evam santeti evaṃ yathārutavaseneva imassa suttapadassa atthe gahetabbe sati. Samathavipassanāsu chandarāgo kattabboti anāgāmiphalaṃ anibbattetvā tadatthāya samathavipassanāpi anibbattetvā kevalaṃ tattha chandarāgo kattabbo bhavissati. Kasmā? Tesu samathavipassanāsaṅkhātesu dhammesu chandarāgamattena anāgāminā laddhabbassa aladdhaanāgāmiphalaṃ laddhabbattā. Tathā sati tena anāgāmiphalaṃ laddhabbameva hoti. Tenāha “anāgāmiphalaṃ paṭiladdhaṃ bhavissatī”ti. Sabhāvato rasitabbattā aviparīto attho eva attharaso.

Aññāpi kāci sugatīyoti vinipātike sandhāyāha. Aññāpi kāci duggatīyoti asurakāyamāha.

Appaṃ yācītena bahuṃ dentena ulārapurisena viya ekaṃ dhammaṃ pucchitena “ayampi ekadhammo”ti kathitattā ekādasapi dhammā pucchāvasena ekadhammo nāma jāto paccekaṃ vākyaparisamāpanaṇāyena. Pucchāvasenāti “atthi nu kho, bhante ānanda, tena...pe... sammāsambuddhena ekadhammo sammadakkhāto”ti evaṃ pavattapucchāvasena. Amatuppattiatthenāti amatabhāvassa uppattihetutāya, sabbānīpi kammaṭṭhānāni ekarasāpi amatādhigamassa paṭipattiyāti attho. Evamettha aggaphalabhūmi anāgāmiphalaṃ bhūmi dveva bhūmiyo sarūpato āgatā, nānantariyatāya pana heṭṭhimāpi dve bhūmiyo atthato āgatā evāti daṭṭhabbāti. Pañca satāni aggho etassāti pañcasatāṃ. Sesamettha uttānameva.

Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Gopālasuttavaṇṇanā

17. Sattame tisso kathāti tisso aṭṭhakathā, tividhā suttassa atthavaṇṇanāti attho. Ekekaṃ padaṃ nālaṃ mūlaṃ etissāti evaṃsaññitā ekanālikā. Ekekaṃ vā padaṃ nālaṃ atthaniggamanamaggo etissāti ekanālikā. Tenāha “ekekassa padassa atthakathana”nti. Cattāro aṃsā bhāgā atthasallakkhaṇūpāyā etissāti caturassā. Tenāha “catukkaṃ bandhitvā kathana”nti. Niyamato nisinnassa āraddhassa vatto saṃvatto etissā atthīti nisinnavattikā, yathāraddhassa atthassa visuṃ visuṃ pariyoṣāpikāti attho. Tenāha “paṇḍitaḥ gopālakaṃ dassetvā”tiādi. Ekekassapi padassa piṇḍatthadassanavasena bahūnaṃ padānaṃ ekajjhaṃ atthaṃ akathetvā ekamekassa padassa atthavaṇṇanā ayaṃ sabbattha labbhati. Catukkaṃ bandhitvāti kaṇhapakkhe upamopameyyadvayaṃ, tathā sukkapakkheti idaṃ catukkaṃ yojetvā. Ayaṃ edisesu eva suttesu labbhati. Pariyoṣānagamananti keci tāva āhu “kaṇhapakkhe upamaṃ dassetvā upamā ca nāma yāvadeva upameyyasampaṭipādanatthāti upameyyatthaṃ āharitvā saṃkilesapakkhaniddeso ca vodānapakkhavibhāvanatthāyāti sukkapakkhampi upamopameyyavibhāgena āharitvā suttatthassa pariyoṣāpanaṃ. Kaṇhapakkhe upameyyaṃ dassetvā pariyoṣānagamanādīsūpi eseṃ nayo”ti. Apare pana “kaṇhapakkhe, sukkapakkhe ca taṃtaṃ upamūpameyyatthānaṃ visuṃ visuṃ pariyoṣāpetvā kathanaṃ pariyoṣānagamaṇa”nti vadanti. Ayanti nisinnavattikā. Idhāti imasmiṃ gopālakasutte. Sabbācariyānaṃ āciṇṇāti sabbehipi pubbācariyehi ācaritā saṃvaṇṇitā, tathā ceṃ pāli pavattāti.

Aṅgīyanti avayavabhāvena ñāyantīti aṅgāni, koṭṭhāsā. Tāni panettha yasmā sāvajjasabhāvāni, tasmā āha “aṅgehīti aguṇakoṭṭhāsehī”ti. Gomaṇḍalanti gosamūhaṃ. Pariharitunti rakkhituṃ. Taṃ pana pariharaṇaṃ pariggahetvā vicaraṇanti āha “pariggahetvā vicaritu”nti. Vaḍḍhinti gunnaṃ bahubhāvaṃ bahugorasatāsaṅkhātāṃ parivuddhiṃ. “Ettakamida”nti rūpīyatīti rūpaṃ, parimāṇaparicchedopi sarīrarūpampīti āha “gaṇanato vā vaṇṇato vā”ti. Na pariyesati vīnaṭṭhabhāvasseva ajānanato. Nīlāti ettha iti-saddo ādiattho. Tena setasabalādivaṇṇaṃ saṅgaṇhāti.

Dhanusattisūlādīti ettha issāsācariyānaṃ gāvīsu kataṃ dhanulakkhaṇaṃ. Kumārabhattigaṇānaṃ gāvīsu kataṃ sattilakkhaṇaṃ. Issarabhattigaṇānaṃ gāvīsu kataṃ sūlakkhaṇanti yojanā. Ādi-saddena rāmaṇāsudevagaṇādīnaṃ gāvīsu kataṃ pharasucakkādilakkhaṇaṃ saṅgaṇhāti.

Nīlamakkhikāti piṅgalamakkhikā, khuddakamakkhikā eva vā. Saṭṭati rujaṭi etāyāti sātīkā, saṃvaḍḍhā sātīkā āsātīkā. Tenāha “vaḍḍhantī”tiādi. Hāretāti apānetā.

Vākenāti vākaṭṭhena. Cīraṇenāti pilotikena. Antovasseti vassakālassa abbhantare. Niggāhanti susumārādiggāharahitaṃ. Pīṭanti pāṇiyassa pīṭabhāvaṃ. Sīhabyagghādīparissayena sāsāṅko sappatībhayo.

Pañca ahāni ekassāti pañcāhiko, so eva vāroṭi, pañcāhikavāro. Evaṃ sattāhikavāropi veditabbo. Ciṇṇaṭṭhānanti caritaṭṭhānaṃ gocaraggahitaṭṭhānaṃ.

Pitīṭṭhānanti pitarā kātabbaṭṭhānaṃ, pitarā kātabbakiccanti attho. Yathāruṇiṃ gaṇetvā gacchantīti gunnaṃ rucianurūpaṃ gocarabhūmiṃ vā nadipāraṃ vā gaṇetvā gacchanti. Gobhattanti kappāsāṭṭhikādimissaṃ gobhuñjitaṭṭhaṃ bhattaṃ. Bhattaggaṇeṇeva yāgupi saṅgaṇhāti.

Dvīhākārehīti vuttaṃ ākāradvayaṃ dassetuṃ “gaṇanato vā samuṭṭhānato vā”ti vuttaṃ. Evaṃ pāṇiyaṃ āgatāti “upacayo santatī”ti jātiṃ dvidhā bhinditvā hadayavatthūṃ aggahetvā dasāyatanāni pañcadasa sukhumaṇḍapānīti evaṃ rūpakaṇḍapāṇiyaṃ āgatā. Pañcavīsati rūpakoṭṭhāsāti salakkhaṇato aññaṃaññaṃsaṅkarābhāvato rūpabhāgā. Rūpakoṭṭhāsāti vā viṣuṃ viṣuṃ appavattitvā kalāpabhāveṇeva pavattanato rūpakalāpā. Koṭṭhāsāti ca aṃsā avayavāti attho. Koṭṭhanti vā sarīraṃ, tassa aṃsā kesādayo koṭṭhāsāti aññepi avayavā koṭṭhāsā viya koṭṭhāsā.

Seyyathāpītiādi upamāsaṃsandanaṃ. Tattha rūpaṃ pariggahetvāti yathāvuttaṃ rūpaṃ salakkhaṇato ñāṇena pariggaṇhitvā. Arūpaṃ vavatthapetvāti taṃ rūpaṃ nissāya ārammaṇaṃ katvā pavattamāne vedanādiṃ cattāro khandhe arūpanti vavatthapetvā. Rūpārūpaṃ pariggahetvāti puna tattha yaṃ rūppanalakkhaṇaṃ, taṃ rūpaṃ. Tadaññaṃ arūpaṃ. Ubhayavinimuttaṃ kiñci natthi attā vā attaniyaṃ vāti evaṃ rūpārūpaṃ pariggahetvā. Tadubhayaṃ avijjādinā paccayena sapaccayanti paccayaṃ sallakkhetvā, aniccatādilakkhaṇaṃ āropetvā yo kalāpasammasanādikkamena kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkoti, so na vaḍḍhatīti yojanā.

Ettakaṃ rūpaṃ ekasamuṭṭhānanti cakkhāyatanaṃ, sotāyatanaṃ, ghāṇāyatanaṃ, jivhāyatanaṃ, kāyāyatanaṃ, itthindriyaṃ, purisindriyaṃ, jīvitindriyanti aṭṭhavidhaṃ kammavasena; kāyaviññatti, vacīviññattīti idaṃ dvayaṃ cittavasenāti ettakaṃ rūpaṃ

ekasamuṭṭhānaṃ. Saddāyatanamekaṃ utucittavasena dvisamuṭṭhānaṃ. Rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatāti ettakaṃ rūpaṃ utucittāhāravasena tisamuṭṭhānaṃ. Rūpāyatanam, gandhāyatanam, rasāyatanam, phoṭṭhabbāyatanam, ākāsadhātu, āpodhātu, kabalīkāro āhāroti ettakaṃ rūpaṃ utucittāhārakammavasena catusamuṭṭhānaṃ. Upacayo, santati, jaratā, rūpassa aniccatāti ettakaṃ rūpaṃ na kutoci samuṭṭhātīti na jānāti. Samuṭṭhānato rūpaṃ ajānantotiādīsu vattabbaṃ “gaṇanato rūpaṃ ajānanto”tiādīsu vuttanayeneva veditabbaṃ.

Kammalakkhaṇoti attanā kataṃ duccharitakammaṃ lakkhaṇam etassāti kammalakkhaṇo, bālo. Vuttañhetam - “tīṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Duccintitacintī hoti, dubbhāsitaḥāsī, dukkaṭakammakārī. Imāni kho...pe... lakkhaṇāni”ti. Attanā kataṃ sucaritakammaṃ lakkhaṇam etassāti kammalakkhaṇo, paṇḍito. Vuttampi cetam “tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Sucintitacintī hoti, subhāsitaḥāsī, sukatakkammakārī. Imāni kho...pe... paṇḍitalakkhaṇāni”ti. Tenāha “kusalākusalakammaṃ paṇḍitabālalakkhaṇa”nti.

Bāle vajjetvā paṇḍite na sevātīti yaṃ bālapuggale vajjetvā paṇḍitasevanam atthakāmena kātābbaṃ, tam na karoti. Tathābhūtaṃ ca ayamādīnavoti dassetuṃ puna “bāle vajjetvā”tiādī vuttaṃ. Tattha yaṃ bhagavatā “idaṃ vo kappatī”ti anuññātam, tadanulomañce, tam kappiyam. Yaṃ “idaṃ vo na kappatī”ti paṭikkhattam, tadanulomañce, tam akappiyam. Yaṃ kosallasambhūtam, tam kusalam, tappaṭipakkham akusalam. Tadeva sāvajjam, kusalam anavajjam. Āpattito ādito dve āpattikkhandhā garukam, tadaññam lahukam. Dhammato mahāsāvajjam garukam, appasāvajjam lahukam. Sappaṭikāram satekiccham, appaṭikāram atekiccham. Dhammatānugataṃ kāraṇam, itaram akāraṇam. Tam ajānantoti kappiyākappiyam, garuka-lahukam, satekicchātekkiccham ajānanto suvisuddham katvā sīlam rakkhituṃ na sakkoti. Kusalākusalam, sāvajjānavajjam, kāraṇākāraṇam ajānanto khandhādīsu akusalatāya rūpārūpapariggahampi kātuṃ na sakkoti, kuto tassa kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhanā. Tenāha “kammaṭṭhānam gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti”ti.

Govaṇasadise attabhāve uppajjitvā tattha dukkhupattihetuto micchāvitakkā āsāṭikā viyāti āsāṭikāti āha “akusalavitakkaṃ āsāṭikam ahāretvā”ti.

“Gaṇḍoti kho, bhikkhave, pañcannetaṃ upādānakkhandhānam adhivacana”nti vacanato chahi vaṇamukhehi vissandamānayūso gaṇḍo viya pilotikākhaṇḍena chadvārehi vissandamānakilesāsuci attabhāvavaṇo satisamvarena pidahitabbo, ayam pana evam na karotīti āha “yathā so gopālako vaṇam na paṭicchādeti, evam samvaram na sampādeti”ti.

Yathā dhūmo indhanam nissāya uppajjamāno saṇho sukhumo, tam tam vivaram anupavissa byāpento sattānam ḍaṃsamakasādīparissayam vinodeti, aggijālāsamuṭṭhānassa pubbaṅgamo hoti, evam dhammadesanāññānassa indhanabhūtam rūpārūpadhammajātam nissāya uppajjamānā saṇhā sukhumā tam tam khandhantaram āyatanantarañca anupavissa byāpeti, sattānam micchāvitakkādīparissayam vinodeti, ñāṇaggijālāsamuṭṭhāpanassa pubbaṅgamo hoti, tasmā dhūmo viyāti dhūmoti āha “gopālako dhūmam viya dhammadesanādhūmam na karotī”ti. Attano santikam upagantvā nisinnassa kātābbā tadanucchavikā dhammakathā upanisinnakakathā. Katassa dānādīpuññassa anumodanakathā anumodanā. Tatoti dhammakathādīnam akaraṇato. “Bahussuto guṇavāti na

jānanti’’ti kasmā vuttaṃ? Nanu attano jānāpanatthaṃ dhammakathādi na kātābbamevāti? Saccam na kātābbameva, suddhāsayaena pana dhamme kathite tassa guṇajānanam sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tenāha bhagavā -

’’Nābhāsamānam jānanti, missam bālehi paṇḍitaṃ;
Bhāsaye jotaye dhammaṃ, paggaṇhe isinaṃ dhaja’’nti.

Taranti otaranti etthāti titthaṃ, naditaḷākādīnam nahānapānādiatthaṃ otaraṇaṭṭhānam. Yathā pana taṃ udakena otiṇṇasattānam sarīramalaṃ pavāheti, parissamaṃ vinodeti, visuddhiṃ uppādeti, evaṃ bahussutā attano samīpaṃ otiṇṇasattānam dhammodakena cittamalaṃ pavāhenti, parissamaṃ vinodenti, visuddhiṃ uppādenti, tasmā te titthaṃ viyāti titthaṃ. Tenāha ’’titthabhūte bahussutabhikkhū’’ti. Byañjanaṃ kathaṃ ropetabbanti, bhante, idaṃ byañjanaṃ ayaṃ saddo kathaṃ imasmiṃ atthe ropetabbo, kena pakārena imassa atthassa vācako jāto. ’’Nirūpetabba’’nti vā pāṭho, nirūpetabbaṃ ayaṃ sabhāvanirutti kathamettha nirūḷhāti adhippāyo. Imassa bhāsitassa ko attho saddatthaṃ pucchati. Imasmiṃ ṭhāneti imasmiṃ pāḷippadese. Pāḷi kiṃ vadatīti bhāvatthaṃ pucchati. Attho kiṃ dīpetīti bhāvatthaṃ vā? Saṅketatthaṃ vā. Na paripucchati vimaticchedanapucchāvasena sabbaso puccham na karoti. Na paripaṇhatīti pari pari attano ñātuṃ iccham na ācikkhati, na vibhāveti. Tenāha ’’na jānāpetī’’ti. Teti bahussutabhikkhū. Vivaraṇam nāma atthassa vibhajitvā kathananti āha ’’bhājetvā na desenti’’ti. Anuttānīkatanti ñāṇena apākaṭikataṃ guyham paṭicchannaṃ. Na uttāniṃ karontīti sinerupādamūle vālikam uddharanto viya pathavīsandhārodakam vivaritvā dassento viya ca uttānam na karonti.

Evaṃ yassa dhammassa vasena bahussutā ’’tittha’’nti vuttā pariyāyato. Idāni tameva dhammaṃ nipariyāyato ’’tittha’’nti dassetuṃ ’’yathā vā’’tiādi vuttaṃ. Dhammo hi taranti otaranti etena nibbānam nāma taḷākanti ’’tittha’’nti vuccati. Tenāha bhagavā sumedhabhūto -

’’Evaṃ kilesamaladhovaṃ, vijjante amatantaḷe;
Na gavesati taṃ taḷākam, na doso amatantaḷe’’ti. -

Dhammasseva nibbānassotaraṇatitthabhūtassa otaraṇākāram ajānanto ’’dhammatitthaṃ na jānāti’’ti vutto.

Pītāpītanti gogaṇe pītaṃ apītaṇca gorūpaṃ na jānāti, na vindati. Avindanto hi ’’na labhati’’ti vutto. ’’Ānisaṃsaṃ na vindati’’ti vatvā tassa avindanākāram dassento ’’dhammassavanaggaṃ gantvā’’tiādimāha.

Ayaṃ lokuttaroti padaṃ sandhāyāha ’’ariya’’nti. Paccāsattiñāyena anantarassa hi vipaṭisedho vā. Ariyasaddo vā niddosapariyāyo daṭṭhabbo. Aṭṭhaṅgikanti ca visuṃ ekajjhaṇca aṭṭhaṅgikaṃ upādāya gahetabbaṃ, aṭṭhaṅgatā bāhullato ca. Evaṇca katvā sattaṅgassapi ariyamaggassa saṅgaho siddho hoti.

Cattāro satipaṭṭhānetiādīsu avisesena satipaṭṭhānā vuttā. Tattha kāyavedanācittadhammārammaṇā satipaṭṭhānā lokiyā, tattha sammohaviddhamsanavasena pavattā nibbānārammaṇā lokuttarāti evaṃ ’’ime lokiyā, ime lokuttarā’’ti yathābhūtaṃ nappajānāti.

Anavasesaṃ duhatīti paṭiggahaṇe mattaṃ ajānanto kismiñci dāyake saddhāhāniyā, kismiñci paccayaḥāniyā anavasesaṃ duhati. Vācāya abhihāro vācābhihāro. Paccayānaṃ abhihāro paccayābhihāro.

“Ime amhesu garucittikāraṃ na karontī”ti iminā navakānaṃ bhikkhūnaṃ sammāpaṭipattiyā abhāvaṃ dasseti ācariyupajjhāyesu pitupemassa anupaṭṭhāpanato, tena ca sikkhāgāravatābhāvadīpanena saṅghassa abhājanabhāvaṃ, tena therānaṃ tesu anuggahābhāvaṃ. Na hi sīlādiguṇehi sāsane thirabhāvappattā ananuggahetabbe sabrahmacārī anuggaṇhanti, niratthakaṃ vā anuggahaṃ karonti. Tenāha “navake bhikkhū”tiādi. Dhammakathābandhanti paveṇiāgataṃ pakiṇṇakadhammakathāmaggaṃ. Saccasattappaṭisandhipaccayākārappaṭisaṃyuttaṃ suññatādīpanaṃ guḷhaganthaṃ. Vuttavipallāsavasenaṇṇāti “na rūpaññū”tiādīsu vuttassa paṭisedhassa paṭikkhepavasena aggahaṇavasena. Yojetvāti “rūpaññū hotīti gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpaṃ jānātī”tiādinā, “tassa gogaṇopi na parihāyati, pañcagorasaparibhogatopi na paribāhiro hotī”tiādinā ca atthaṃ yojetvā. Veditabboti tasmiṃ tasmiṃ pade yathārahaṃ attho veditabbo. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Gopālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Ekādasakanipātavaṇṇanāya anuttānatthadīpanā samattā.

Niṭṭhitā ca manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Anuttānatthapadavaṇṇanā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Mahāaṭṭhakathāya sāranti aṅguttaramahāaṭṭhakathāya sāraṃ. Ekūnasatṭhimattoti thokaṃ ūnabhāvato mattasaddaggahaṇaṃ. Mūlaṭṭhakathāsāranti pubbe vuttaaṅguttaramahāaṭṭhakathāya sārameva anunigamavasena vadati. Atha vā mūlaṭṭhakathāsāranti porāṇaṭṭhakathāsu atthasāraṃ. Tenedaṃ dasseti - aṅguttaramahāaṭṭhakathāya atthasāraṃ ādāya imaṃ manorathapūraṇiṃ karonto sesamahānikāyānampi mūlaṭṭhakathāsu idha viniyogakkhamaṃ atthasāraṃ ādāya evamakāsinti. Mahāvihārādhivāsīnanti ca idaṃ purimapacchimapadehi saddhiṃ sambandhitabbaṃ “mahāvihārādhivāsīnaṃ samayaṃ pakāsayantī, mahāvihārādhivāsīnaṃ mūlaṭṭhakathāsāraṃ ādāyā”ti. Tenāti puññaṇa. Hotu sabbo sukhī lokoti kāmāvacarādivibhāgo sabbo sattaloko yathārahaṃ bodhittayādhigamavasena sampattena nibbānasukhena sukhī sukhito hotūti sadevakassa lokassa accantaṃ sukhādhigamāya attano puññaṃ pariṇāmeti.

Ettāvatā samattāva, sabbaso vaṇṇanā ayaṃ;
Vīsatiyā sahassehi, ganthehi parimāṇato.

Porāṇānaṃ kathāmagga-sāramettha yato ṭhitaṃ;
Tasmā sārattthamañjūsā, iti nāmena vissutā.

Ajjhesito narindena, sohaṃ parakkamabāhunā;
Saddhammaṭṭhitikāmena, sāsanujjotakārinā.

Teneva kārīte ramme, pāsādasatamaṇḍite;
Nānādumagaṇākiṇṇe, bhāvanābhiratālaye.

Sītalūdakasampanne, vasaṃ jetavane imaṃ;
Atthabyañjanasampannaṃ, akāsiṃ sādhusammataṃ.

Yaṃ siddhaṃ iminā puññaṃ, yaṃ caññaṃ pasutaṃ mayā;
Etena puññaṃkammena, dutiye attasambhave.

Tāvatiṃse pamodento, sīlācāraguṇe rato;
Alaggo pañcakāmesu, patvāna paṭhamaṃ phalaṃ.

Antime attabhāvamhi, metteyyaṃ munipuṅgavaṃ;
Lokaggapuggalaṃ nāthaṃ, sabbasattahite rataṃ.

Disvāna tassa dhīrassa, sutvā saddhammadesanaṃ;
Adhigantvā phalaṃ aggaṃ, sobheyyaṃ jinasāsaṃ.

Sadā rakkhantu rājāno, dhammeneva imaṃ pajaṃ;
Niratā puññaṃkammesu, jotentu jinasāsaṃ.

Ime ca pāṇino sabbe, sabbadā nirupaddavā;
Niccaṃ kalyāṇasaṅkappā, pappontu amataṃ padanti.

Aṅguttaraṭṭhakaṃ samattā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries. 11. Subcommentary on the Book of the Elevens. 2. The Chapter on Recollection Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org